

OSOBITOSTI POJEDINIH OBIČAJA PRI SKLAPANJU BRAKA U LICI

MILANA ČERNELIĆ

Odsjek za etnologiju
Filozofski fakultet
10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

UDK: 392.5(497.5-3 Lika)

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 08. 06. 1999.
Prihvaćeno: 26. 07. 1999.

Polazište za odabir karakterističnih običaja vezanih uz sklapanje braka u Lici studentska su terenska istraživanja u Pazarištima 1996. i u Gackoj dolini 1997. godine. Rad je djelo autorica koje su sudjelovale u tim terenskim istraživanjima. Obradene su sljedeće teme: nevjenčani brak; seoski sastanci mladih (prela); izviđanje prilika u obitelji i u kući budućeg bračnog druga; miraz; pavenka (djevojačka večer i pletenje svadbenog vijenca); svadbeni barjak i uloge svatovskih časnika. Sintetski pregled tih tema pridonijet će novim spoznajama o nekim dosad još nerazjašnjenim pitanjima tradicijskog naslijeđa Like, te istodobno postaviti niz novih pitanja koja mogu biti dobra osnova za daljnja istraživanja pojedinih karakterističnih etnoloških pojava u Lici.

Ključne riječi: tradicijsko naslijeđe / svadbeni običaji / Lika

UVODNA RIJEČ

Društveni život na prostoru Like predstavlja neiscrpno vrelo etnoloških istraživanja. Osobito su zanimljivi običaji vezani uz predbračni život mladih, načine sklapanja braka i svadbene običaje uopće. Premda ovaj kraj Hrvatske, kao i mnogi drugi, na žalost, nije bio dovoljno istražen, ipak su pojedina ranija istraživanja ukazala na zanimljive tragove arhaičnih običaja, kojih u većini drugih krajeva (više?) uglavnom nema ili se tek naziru naznake da ih je nekad bilo. Možda je i sam zemljopisni položaj Like, s dosta izoliranih lokaliteta dijelom za to zaslužan, no zasigurno su i brojni drugi čimbenici utjecali da se ta kulturna dobra konzerviraju, a poneka od njih katkad zadrže i do novijih vremena. To su, naime, pokazala studentska terenska istraživanja u Pazarištima 1996. i u Gackoj dolini 1997. godine. Kad je nakon dugo vremena Ministarstvo znanosti i tehnologije dodijelilo Filozofskom fakultetu novčana sredstva za terensku nastavu, odlučila sam iz spomenutih razloga organizirati terenski rad upravo na području Like. To je bilo omogućeno dobrim dijelom zahvaljujući ravnateljici Muzeja Like u Gospiću, prof. Biserki Velić i kustosici prof. Tatjani Kolak, koje su se usrdno potrudile da nam osiguraju besplatan boravak na terenu, najprije na području Pazarišta. Tu su nam domaćini, u prvom redu župnik župe Klanac Marko Cvitković i ravnatelj Osnovne škole *Dr. Ante Starčević* prof. Dragan Pećina pomogli i u pronalaženju kazivača i u lakšem kretanju po tom dosta širokom terenu. Gradsko poglavarstvo grada

Otočca osiguralo nam je besplatan smještaj, pa smo zahvaljujući tomu uz terenska ispitivanja u kratkom vremenu uspjele pripremiti i video zapis nekih karakterističnih elemenata tradicijskog naslijeđa iz ovih krajeva Like. Od toga smo materijala uz pomoć snimatelja Žarka Nikina montirali video zapis pod naslovom *Etnografske crtice iz Pazarišta i Gacke doline* u prvom redu s dokumentarnom i edukativnom namjenom. Za ambiciozniji etno-film bio bi nužan sasvim drukčiji pristup, znatno više vremena za pripremu i, dakako, povoljnija financijska potpora.

Premda je svrha ovog terenskoga rada u prvome redu obučavanje i upućivanje budućih etnologa u metode terenskoga istraživanja, njime je postignuto i nešto više. Terenska istraživanja u Gackoj dolini rezultirala su objavljivanjem prikupljene građe u časopisu *Grad Otočac*. Ujedno su to prva sustavna etnološka istraživanja na ovome području Like. Stoga je, i pored svih nedostataka, koja su nužna i zbog neiskustva istraživača i zbog vrlo kratkog boravka na terenu, njihov prilog u spomenutom časopisu važan doprinos istraživanju i upoznavanju pojedinih etnoloških tema iz ovoga kraja Like (Friščić et al., 1999:169-251). Tome je pridonio i njihov odgovorni pristup te želja da još za studija steknu što više praktičnog znanja, što nedostaje većini studenata etnologije. Bez takvog odnosa prema radu i ovaj bi prilog poznavanju dijela tradicijske baštine Like bio neostvariv.

Na žalost, etnološka istraživanja u Pazarištima nisu dala tako dobre rezultate jer većina studenata nije završila svoja istraživanja. I oni su se uputili na teren s istom motivacijom, ali su zakazali u radu nakon terenskog ispitivanja. Oni su ipak ustupili podatke prikupljene na terenu svojim kolegicama, koje su našle dovoljno dobre volje da se u taj rad uključe (pa i hrabrosti, kako su neke od njih ocijenile svoju odluku da to ipak učine) te su tematski obuhvaćeni ovim prilogom. I sama sam kao voditelj istraživanja sudjelovala u ispitivanjima (uglavnom u selima Popovači i Velikoj Plani, a u nekim sam drugim selima ispitivala samo o određenim pojavama) jer su za mene Pazarišta, kao potpuno neistražen bunjevački kraj Like bila osobito zanimljiv izazov. Zahvaljujući tomu, neke su teme iscrpnije istražene, premda nedostaju detaljniji podaci za čitavo područje. Ti su podaci također uključeni u rad na temama koje se u ovome prilogu prikazuju. Budući da ta građa nije pohranjena u arhivu Odsjeka za etnologiju, autori pri korištenju građe iz Pazarišta neće citirati njezin izvor jer ga, zasad, u takvome obliku nema. Jedino su studentice Ana-Marija Bekavac i Jela Duvnjak svoj dio građe pripremile te će se njihovi korišteni podaci citirati. One su pripremile i svoj prilog u ovome članku.

Budući da su neke od tema odabrane upravo zbog osobitosti podataka s područja Pazarišta, na taj će se nedostatak cjelovitih i preciznijih podataka svaka od autorica posebno osvrnuti u radu na svojoj temi. Mislim da je šteta što su ta istraživanja nedovršena, jer je doista riječ o dijelu Like u kojemu etnolog ima što istraživati. Pokazuje to i izbor odabranih tema. Međutim, treba imati u vidu da je ovdje ipak riječ samo o praktičnom terenskom radu od kojega se ne mogu očekivati rezultati kao u organiziranim sustavnim istraživanjima. I pored toga, uspjelo se prikupiti puno važnih

podataka, premda bi bilo nužno još jedno kontrolno i dopunsko istraživanje ispitivanih tema, ali tek nakon što se sistematizira sva prikupljena građa.

Zbog spomenutih nedostataka, ali dijelom i zbog neiskustva autorica, kojima su to početnički radovi, mislim da im treba oprostiti ako rezultati njihovoga truda ne budu uvijek prikazani na najbolji način. Pratila sam taj rad i nastojala pomoći koliko je to god bilo moguće, no bilo bi nužno temeljitije kontrolirati rad na svakom pojedinačnom prilogu, što je vremenski bilo nemoguće. U tome mi je dijelom pomogla i Nevena Škrbić, jedna od autorica priloga. Ovaj put je riječ o prilogima koji zahtijevaju drukčiji pristup, no iskustvo koje su stekle prethodnim radom, uvelike im je olakšalo snalaženje u prikupljanju podataka iz svih dostupnih izvora, njihovu sistematiziranju, analizi te konačno i njihovoj sintezi.¹ Dakle, na pragu 21. stoljeća, etnolozi zainteresirani za istraživanje tema iz tradicijske kulture još imaju štošta istražiti na području Like.²

¹ Takav rad sa studentima je za nastavnika vrlo zahtjevan, ali istodobno i vrijedan truda budući da je riječ o talentiranim, u svakom slučaju vrijednim studenticama, kojima bi trebalo omogućiti da se nakon završenog studija i dalje bave etnologijom. Cilj mogega angažiranja na ovome poslu je osposobljavanje budućih vrsnih etnologa za praktičan rad i kritički pristup istraživanju.

Na žalost, sve manje vjerujem u mogućnost da se etnolozi zapošljavaju, osobito oni koji pokazuju smisao za ovakav pristup etnološkim istraživanjima, sposobnost kritičkog promišljanja o korištenim izvorima i temeljitost u radu, što su preduvjeti da se komparativna istraživanja pravilno provedu i daju rezultata. Situacija u hrvatskoj etnologiji ne daje puno nade da će to biti moguće, a sustavna su etnološka istraživanja gotovo iznimka. Danas plaćamo danak inertnosti ranijih naraštaja, iscrpljujemo se u međusobnim osporavanjima unutar naše znanosti poput naših prethodnika, nedovoljno smo ustrajni da našoj struci osiguramo mjesto koje bi joj u društvu moralo pripadati. Umjesto toga, trebali bismo se zajedno potruditi i izboriti za njezin razvoj i napredak. Spadam u one među nama koji bi željeli da se u našoj etnologiji dogodi *promirba*, ali na pravilan i svrsishodan način, jer mislim da je odnos unutar struke, kakav je na hrvatskoj etnološkoj sceni vladao i još uvijek vlada možda još i izraženije nego ranije, u znatnoj mjeri pridonio mnogim propustima. Vrlo je teško u takvom ozračju nadoknaditi izgubljeno vrijeme, s tako malo aktivnih etnologa i s još manje volje da se to doista i učini.

Treba pružiti priliku mladim talentiranim etnologima različitog interesa i usmjerenja da daju svoj doprinos etnologiji i da neopterećeni sukobima njihovih prethodnika u zdravijoj klimi jednostavno rade svoj posao. Bipolarnost, koja se u etnologiji sustavno izgrađivala, negativno se odrazila na razvoj struke. A mogla je djelovati upravo suprotno, da je bilo (i da ima) dobre volje i uzajamne tolerancije. Neka ovaj pokušaj pružanja mladim budućim etnologima prilike za stručni i znanstveni rad bude prvi korak da se konačno različitost pristupa u hrvatskoj etnologiji pozitivno odrazi na budućnost same znanosti i budućnost njezinih talentiranih naraštaja.

² Mnogi etnolozi, neki među njima čak i opsesivno, rekla bih, smatraju takva istraživanja deplasiranima, nepotrebna, pa čak i nacionalistički romantičarskima, što je dakako apsurdna i groteskna ustrajnost u negiranju kulturnopovijesnog pristupa u etnološkim istraživanjima. Upravo su ova istraživanja u Lici kasnih devedesetih godina ovoga stoljeća dobar primjer da to nije tako. Takvih istraživanja danas gotovo da i nema, ali, primjerice, obveze studenata u okviru kojih kolegija pokazuju da su takva istraživanja u dosta krajeva Hrvatske još uvijek moguća. Može nam samo svima biti žao, a mene osobno kao pripadnice srednje generacije etnologa, boli spoznaja da su u tridesetak godina nastojanja da se ospore određena metodička polazišta u etnologiji (uz mnoge druge propuste) prouzročila njezin zastoj te se sada neki etnolozi žele prikazati dušebrižnicima koji će taj propust nadoknaditi (ili su to već učinili). Upravo je u tome apsurd što to čine oni koji su gorljivo osporavali takav pristup, a sad mu se priklanjaju i uglavnom površno pokušavaju zapakirati taj po njima na loš način prikupljen i obrađen etnološki materijal u suvremene dopadljive kalupe (čast iznimkama!). Potrebna je prije svega kritika izvora, a to je prva i temeljna postavka kulturnopovijesne metode, a ne samo slaganje i idiličnih sličica iz života naših predaka, kakvim se nerijetko želi prikazati cilj kulturnopovijesne metode u hrvatskoj etnologiji.

IZBOR TEMA

Izbor tema za ovaj prilog mogao je biti i drukčiji, jer zanimljivih tema u običajima pri sklapanju braka u Lici doista ne nedostaje. Neke bi nedovoljno istražene teme, karakteristične za Liku, bilo šteta zaobići, kao što su: nevjenčani brak, sastanci mladih i pletenje svadbenog vijenca - *pavenke*. I bez terenskih istraživanja u Pazarištima i u Gackoj dolini bile bi one dovoljno izazovne za njihovu temeljitiju analizu i izradu regionalne sinteze tih značajnih pojava iz tradicijskog naslijeđa Like.³ Druge odabrane teme pokazale su zanimljive značajke upravo na istraženome terenu. One su također karakteristične za područje Like, ali istodobno odražavaju i uže regionalne osobitosti, što bi trebao biti dovoljan razlog da se na njih ukaže i možda potakne temeljitije istraživanje, analizu prikupljenih podataka i sintezu — i na području Like i u širem kontekstu. To su sljedeće teme: izviđanje prilika u obitelji i u kući budućeg bračnog druga, miraz, svadbeni barjak i uloge svatovskih časnika. Te su teme vrlo složene i trebalo je pažljivo provesti analitički postupak da bi se u konačnici dobio njihov sintetski pregled. Osobito je *zamršena* tema miraza, što je autorici priloga otežavalo postupak razvrstavanja podataka. Budući da za taj pojam, ili njegov pojedini dio, ima više naziva: *miraz, prćija, nametak, imetak, dota*, različito od mjesta do mjesta nije ih bilo jednostavno ni razlučiti ni prikazati. Sličnih je terminoloških poteškoća bilo i s temom izviđanja prilika u obitelji i u kući budućeg bračnog druga. Osobito je zahtjevna, ali istodobno i vrlo izazovna, i tema nevjenčanoga braka, uglavnom zbog nedovoljno preciznih podataka i razlika u pojedinostima. Podrobnija analiza podataka omogućuje barem djelomično rasvjetljavanje nekih problema vezanih uz tu pojavu, ali i postavlja niz novih pitanja koja će se u budućim istraživanjima morati uzeti u obzir. S jedne strane, teme seoskih sastanaka mladih (prela) i *pavenke* - djevojačke večeri i pletenja svadbenog vijenca, nešto su jednostavnije za analizu, no, s druge strane, te su teme dosta zastupljene u građi, osobito rukopisnoj, pa je analizom trebalo obuhvatiti veliki broj podataka. Dakle, svaka je od odabranih tema na svoj način zahtjevna.

KORIŠTENI IZVORI I POSTIGNUTI REZULTATI

U radu na spomenutim temama korišteni su svi dostupni izvori: tiskani i arhivski te neinventirani terenski zapisi. Autorice se pozivaju na korištene izvore, a katkad su pojedini elementi običaja potvrđeni u većem broju izvora. U tom se slučaju izvori navode u napomenama. Kakvoća korištene građe vrlo je raznolika, bez obzira na to kojoj od navedenih kategorija izvora ona pripada, a svaka će se autorica u prikazu svoje teme na njih kritički osvrnuti. Samo korištenjem svih dostupnih izvora, jer objavljenih ima vrlo malo, mogla se cjelovito i sustavno sintetizirati građa o određenoj pojavi.

³ Riječ je o vrlo zahtjevnu poslu, koji nije samo regionalno uopćen pregled pojedinih pojava već njihov detaljan usporedni sintetski prikaz. Za potpunu i znanstveno provedenu sintezu još uvijek nema dovoljno podataka. No kako je to tako s gotovo svim etnološkim temama na većem dijelu hrvatskoga etničkog prostora, za takav opći sintetski prikaz hrvatske etnologije zapravo nema ni izgleda.

Primjerice, što se tiče često kritiziranih upitnica Etnološkog atlasa (uglavnom s pravom) - tek će se u kontekstu drugih izvora pokazati jesu li i koliko podaci u njima pouzdani. Prepustimo autoricama da to pokušaju procjeniti te da na temelju ukupne dostupne građe daju sintetski prikaz pojedinih pojava iz predbračnog života mladih, načina sklapanja braka i svadbenih običaja Like. Autorice su koristile iste izvore. Razlika je samo u tome što u pojedinim izvorima nema podataka o svakoj temi. Popis korištenih izvora zajednički je za sve članke.

Sintetski prikaz svake od odabranih tema važan je doprinos upoznavanju karakterističnih pojava vezanih uz običaje pri sklapanju braka, kao i za utvrđivanje njihovih užih regionalnih osobitosti u kontekstu čitavoga prostora Like. Osim toga, svaki prilog u ovome članku pridonosi novim spoznajama o nekim dosad još nerazjašnjenim pitanjima tradicijskog naslijeđa Like, a istodobno postavlja niz novih pitanja, koja mogu biti putokaz kako usmjeriti daljnja istraživanja da bi se dobili još neki odgovori. Sam je pokušaj budućih etnologinja (tri među njima u međuvremenu su diplomirale, a dvije su se uspjele i zaposliti u struci) da to učine već hvale vrijedan, a mislim da će i rezultati biti važan doprinos istraživanju nekih karakterističnih etnoloških pojava s područja Like, koje dosad nisu bile sustavno istražene. Prikaz većine odabranih tema u ovome prilogu pokazuje da je naseljavanje Like u doba turskih prodiranja prema zapadu imalo važnog udjela u oblikovanju etničke i kulturne slike većeg dijela Like te utjecalo na regionalne razlike s obzirom na podrijetlo stanovništva. Pored tih razlika, procesi prožimanja kulturnih naslijeđa različitog podrijetla u Lici, dobrim su dijelom utjecali na oblikovanje i očuvanost pojedinih karakterističnih ličkih običaja, koji su, uz nužne regionalne razlike, zastupljeni na tom gotovo čitavom prostoru. Rezultati istraživanja odabranih tema ukazuju upravo na te procese.

CHARACTERISTICS OF SOME WEDDING CUSTOMS IN LIKA

Summary

The author outlines introductory remarks on articles dealing with particular characteristic phenomena concerning the wedding customs in Lika. Starting point for their selection are student field researches in Pazarište in 1996, and Gacka Valey in 1997. The authors of those articles are students of ethnology who took part in those researches. The following topics were dealt with: Common-law marriage; Village meetings of the youth (*prelo*); Reconnaissance of the conditions in the house and family of the future spouse; Dowry; *Pavenka* — girls evening and knitting of the wedding garland; Wedding flag, and Wedding officers honour members. Some of these topics are so characteristic for the whole area of Lika that they would be motivating enough for an attempt of their thorough analysis and elaboration of a regional synthesis of these significant phenomena from the traditional heritage of Lika. Other topics showed interesting narrower regional characteristics in the researched field, while all of them

actually, partly with the exception of the topic on wedding officers, have not been systematically explored so far.

While preparing the contributions for this issue the authors were using all available sources: published material, archival material and manuscripts not entered into an inventory, and critically reviewed the articles, each from the angle of the topic she herself had prepared. It has been proven that without using manuscripts the synthetic review of these topics would be incomplete, sometimes hardly possible, in spite of their uneven quality level. This is true for almost every of the covered topics, except maybe for the topic on the knitting of the wedding garland, although contribution of using all the available sources is, also in the elaboration of this topic, important for its more complete and correct determination within the total area of Lika.

Synthesised review of each of the selected topics is an important contribution to learning about characteristic phenomena related to the wedding customs, as well as for identifying of their narrow regional characteristics within the context of the whole area of Lika. Besides that, every contribution in this article contributes to new knowledge on some of the issues of traditional heritage of Lika not explored so far. At the same time a range of new issues on that heritage have appeared, which could serve as a good basis for future research of particular traditional phenomena in Lika.

Translated by Snježana Ivanović

Keywords: traditional heritage / wedding customs / Lika